

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Радислава Горбіль

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2481-5997>
e-mail: Radyslava.Horbil@lnu.edu.ua*

Проведено комплексний теоретико-методологічний аналіз специфіки діагностики зв'язного мовлення у дітей із розладами аутистичного спектра (РАС) та науково обґрунтовано необхідність впровадження цілісних, багатовимірних підходів до оцінювання їхнього комунікативного статусу. Актуальність дослідження зумовлена складним первазивним характером порушень при РАС, що зумовлюють глибокий дефіцит усієї системи комунікативної діяльності, охоплюючи труднощі в ініціації соціальної взаємодії, підтримці діалогу, розумінні контекстів та намірів співрозмовника.

Визначено, що традиційні діагностичні парадигми, орієнтовані переважно на формально-лінгвістичні показники (лексичний запас та граматичну будову), є недостатніми, оскільки вони не звертають увагу на специфіку прагматичного компонента мовлення, особливості соціальної мотивації та специфіку сенсорної організації дитини.

У роботі детально проаналізовано сучасний діагностичний інструментарій, зокрема світовий “золотий стандарт” ADOS-2, скринінгову методику M-CHAT, а також профілі PEP-3 та шкалу CARS, які допомагають диференційовано оцінити як ступінь прояву симптомів аутизму, так і рівень вербального розвитку.

Доведено, що ефективна діагностика має бути поетапною та міждисциплінарною, базуючись на інтеграції стандартизованих шкал (CCC-2, TOPL, CASL) із методами прямого спостереження за дитиною в природних умовах для отримання найбільш об'єктивних даних про її комунікативну поведінку.

Особливу увагу приділено поведінковому підходу (ABA) у вивченні функціонального мовлення, що дає змогу виявити суттєві розбіжності між формальним засвоєнням лексичних одиниць та їх реальним практичним застосуванням у соціальних ситуаціях.

Автор акцентує на тому, що кінцевою метою діагностичного процесу є не лише констатація наявних дефіцитів, а й виявлення збережених та потенційних ресурсів дитини, що є стратегічно важливим для проектування ефективного інклюзивного освітнього середовища. Узагальнені результати дослідження слугують надійним науковим підґрунтям для розробки персоналізованих корекційно-розвиткових стратегій та забезпечення успішної соціалізації дітей з РАС у сучасному суспільстві.

© Горбіль Р., 2026

Матеріали поширюються на умовах міжнародної ліцензії
Creative Commons Attribution Non-Commercial 4.0

Ключові слова: розлади аутистичного спектра, зв'язне мовлення, діагностика мовлення, мовленнєва діяльність, логопедична діагностика, інклюзивна освіта.

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі проблема вивчення розладів аутистичного спектра (далі – РАС) посідає одне з головних місць через стабільну тенденцію до зростання кількості дітей із цією нозологією. За результатами систематичного огляду приблизно одному із 100 дітей у світі діагностують розлади аутистичного спектра, що наразі становить понад 1 % дитячої популяції [10, с. 778]. Згідно з МКХ-11 (ICD-11) РАС розглядають як складне першазивне порушення психічного розвитку, що характеризується двома основними групами симптомів: *стійкі порушення соціальної комунікації та соціальної взаємодії*, які охоплюють труднощі у встановленні та підтриманні соціальних контактів, дефіцит соціально-емоційної взаємності, порушення невербальної комунікації та соціального використання мовлення; *обмежені, повторювані та стереотипні патерни поведінки, інтересів або діяльності*, зокрема: стереотипні рухи або мовлення, ригідність поведінки, наполягання на незмінності, вузькі, інтенсивні інтереси, гіпо- або гіперчутливість до сенсорних стимулів [6].

Водночас сучасна практика логопедичної та психолого-педагогічної роботи засвідчує наявність суттєвих труднощів у сфері діагностики зв'язного мовлення цієї категорії дітей. Більшість традиційних діагностичних методик орієнтовані переважно на оцінку формально-структурних компонентів мовлення та не враховують специфіки порушень прагматичного аспекту комунікації, особливостей соціальної мотивації та сенсорної організації діяльності дітей з РАС. Унаслідок цього отримані діагностичні дані часто не відображають реального рівня мовленнєвої спроможності дитини у ситуаціях живої комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях діагностику зв'язного мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра розглядають як складний міждисциплінарний процес, що поєднує лінгвістичні, психологічні та педагогічні підходи. Вітчизняні дослідники, зокрема К. Островська, В. Тарасун та Т. Куценко, обґрунтовують доцільність поетапного діагностичного підходу, який передбачає врахування когнітивних, мовленнєвих і соціально-комунікативних особливостей розвитку дитини. Така позиція зумовлена специфікою проявів РАС, для яких характерна нерівномірність формування мовлення та його функціонального використання в комунікативних ситуаціях [1, 3].

Світовим “золотим стандартом” діагностики визнано методика ADOS-2 (Catherine Lord), а для скринінгу та оцінки потенційних можливостей дитини використовують M-CHAT, PEP-3 та CARS [7]. Дослідники J. Volden та L. Phillips наголошують на пріоритетності прагматичного компонента, оскільки формальних тестів часто недостатньо у реальному спілкуванні [9]. Для глибокої оцінки прагматики фахівці рекомендують інструменти CCC-2 та TOPL, а

Х. Ткач пропонує використовувати поведінковий підхід (АВА) для вивчення функціонального мовлення [4].

Узагальнення результатів наукових досліджень засвідчує, що традиційні діагностичні методики, зосереджені переважно на формальних мовленнєвих показниках, не завжди відображають реальні комунікативні можливості дітей з РАС. Недостатнє врахування соціальної мотивації, прагматичного компонента мовлення та невербальних засобів комунікації може призводити до фрагментарної оцінки мовленнєвого розвитку. У зв'язку з цим сучасна діагностична практика потребує інтеграції стандартизованих інструментів із методами спостереження та аналізу функціонального використання мовлення, що дає змогу отримати більш повне й об'єктивне уявлення про комунікативні спроможності дитини та слугує надійним підґрунтям для подальшої корекційно-розвиткової роботи.

Формулювання цілей статті. Мета статті – провести комплексний теоретико-методологічний аналіз особливостей діагностики зв'язного мовлення у дітей з РАС та обґрунтувати специфічні підходи до оцінювання їхнього мовленнєвого статусу.

Виклад основного матеріалу. Діагностика зв'язного мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра (РАС) є складним, багаторівневим та міждисциплінарним процесом, що передбачає використання комплексу валідизованих і стандартизованих інструментів для оцінки як структурно-мовних компонентів, так і особливостей соціально-прагматичного використання мови. У сучасних умовах зростання поширеності РАС проблема своєчасного та точного виявлення мовленнєвих і комунікативних порушень набуває особливої актуальності, оскільки саме рівень сформованості комунікації значною мірою визначає можливості соціалізації дитини та ефективність подальшого психолого-педагогічного супроводу.

З огляду на первазивний характер порушень розвитку при РАС, мовленнєві труднощі не обмежуються лише окремими аспектами лексики або граматики, а охоплюють усю систему комунікативної діяльності, включно з ініціацією взаємодії, підтримкою діалогу, розумінням намірів співрозмовника та використанням мовлення у відповідному соціальному контексті. Саме тому сучасна діагностична практика ґрунтується на поєднанні методів прямого клінічного та педагогічного спостереження, опитувальних методик для батьків і педагогів.

Згідно з рекомендаціями сучасних дослідників (К. Островська, В. Тарасун, Т. Куценко), діагностика зв'язного мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра має бути поетапною та комплексною. Такий підхід забезпечує всебічне вивчення мовленнєвого розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних психофізіологічних, когнітивних і соціально-комунікативних особливостей [1; 3].

Діагностичне обстеження розпочинається зі збору анамнестичних даних шляхом інтерв'ю з батьками або законними представниками дитини, а також аналізу медичної й психолого-педагогічної документації. Важливим інструментом на цьому етапі є використання скринінгових методик раннього виявлення ризику розладів аутистичного спектра, зокрема опитувальника M-CHAT (Checklist for Autism in Toddlers), розробленого S. Baron-Cohen, який застосовують для оцінювання комунікативних та поведінкових маркерів аутизму у дітей віком від 18 місяців та займає 15 хвилин. Зазначений інструмент дає змогу своєчасно ідентифікувати дітей групи ризику та визначити доцільність подальшого поглибленого обстеження. Опитувальник складається з двох анкет, які містять закриті питання з відповідями “так”/“ні” [2; 5].

Суттєве значення у структурі діагностики має метод спостереження за дитиною в природних для неї умовах життєдіяльності. Застосування “Карти спостереження за дитиною”, розробленої авторським колективом під керівництвом Катерини Островської, допомагає об'єктивно оцінити мимовільні прояви поведінки, особливості невербальної та вербальної комунікації, емоційного реагування й ініціативності у взаємодії без використання прямих інструкцій. Такий підхід є особливо цінним у роботі з неконтактними дітьми, оскільки мінімізує вплив тривожності та опору до комунікативної взаємодії [1, с. 9].

Подальше діагностичне обстеження передбачає використання стандартизованих психолого-педагогічних шкал і методик, спрямованих на визначення ступеня прояву аутизму та рівня мовленнєвого розвитку дитини. У межах цього підходу проводять детальний аналіз сформованості зв'язного мовлення, зокрема здатності до розуміння й продукування висловлювань, логіко-сислової організації мовлення, послідовності викладу та сформованості прагматичного компонента комунікації. Отримані результати дають змогу окреслити індивідуальний профіль мовленнєвих порушень і слугують підґрунтям для планування подальшої корекційно-розвиткової роботи.

Серед стандартизованих психолого-педагогічних шкал і методик, спрямованих на визначення ступеня прояву аутизму та рівня мовленнєвого розвитку дитини, можна виокремити шкалу ADOS-2 (Autism Diagnostic Observation Schedule), авторство якої належить Catherine Lord та її колегам. Зазначений інструмент вважають “золотим стандартом” у діагностиці розладів аутистичного спектра. Методика ґрунтується на використанні напівструктурованих діагностичних сценаріїв, що створюють умови для ініціювання дитиною спонтанної комунікації. Оцінювання мовлення відбувається за допомогою різних модулів, які добирають відповідно до рівня вербального розвитку дитини: від аналізу вокалізацій і невербальних комунікативних проявів до оцінювання здатності підтримувати діалог та продукувати логічно зв'язні наративні висловлювання [7].

Значний діагностичний потенціал має психолого-освітній профіль PEP-3 (Psychoeducational Profile), розроблений Eric Schopler та колегами. Особливістю цієї методики є орієнтація не лише на виявлення дефіцитів розвитку, а й на визначення збережених та потенційних можливостей дитини, так званих “обнадійливих” результатів. У контексті дослідження мовлення PEP-3 передбачає оцінювання рецептивного та експресивного мовлення, рівня соціальної взаємодії, а також особливостей афективного вираження, що дає змогу сформулювати цілісне уявлення про комунікативний розвиток дитини з РАС [8].

Шкалу CARS (Childhood Autism Rating Scale), створена В. Renner, E. Schopler, R. Reichler, широко застосовують для диференційованої оцінки ступеня прояву аутизму. Методика містить 15 оціночних шкал, які охоплюють основні сфери розвитку дитини, зокрема особливості вербальної та невербальної комунікації, соціальної взаємодії, емоційних реакцій і рівня інтелектуального функціонування. Використання CARS допомагає кількісно та якісно визначити тяжкість аутистичних проявів у структурі загального розвитку [2].

У вітчизняній науково-практичній площині заслуговує на увагу методика обстеження мовленнєвого розвитку, запропонована Х. Ткач. Методика базується на поведінковому підході, зокрема принципах прикладного аналізу поведінки (АВА-терапії), та спрямована на оцінювання функціонального використання мовлення. У межах обстеження аналізують навички прохання, називання предметів і дій, а також здатність відповідати на запитання, що дає змогу виявити розбіжності між формальним засвоєнням лексичних одиниць і їх практичним застосуванням у комунікативних ситуаціях [4].

У процесі діагностики зв'язного мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра особливої уваги потребує оцінка прагматичного компонента комунікації. Як засвідчують дослідження J. Volden та L. Phillips, традиційні мовленнєві тести не завжди дають можливість виявити комунікативні дефіцити у високофункціональних дітей з РАС, оскільки формально правильне мовлення може маскувати труднощі його соціального та контекстуального використання. У зв'язку з цим дослідники рекомендують застосування порівняльного комплексу методик, спрямованих на аналіз мовлення в реальних або змодельованих комунікативних ситуаціях.

Одним із таких інструментів є опитувальник CCC-2 (Children's Communication Checklist-2), розроблений Dorothy V. M. Bishop, який заповнюють батьки і який допомагає оцінити особливості використання мовлення в повсякденному житті дитини. Методика фіксує труднощі дотримання контексту, недоречні висловлювання, порушення ініціації та підтримання діалогу, що є основними маркерами прагматичних порушень.

Доповненням до опитувальних методів є TOPL (Test of Pragmatic Language), автором якого є D. Phelps-Terasaki. Цей тест передбачає безпосереднє обстеження здатності дитини розв'язувати соціально-комунікативні завдання,

інтерпретувати ситуації спілкування та добирати адекватні мовленнєві стратегії відповідно до соціального контексту.

Важливу роль у дослідженні прагматичного мовлення відіграє також комплексна методика CASL (Comprehensive Assessment of Spoken Language), розроблена Е. Carrow-Woolfolk. Її субтести, спрямовані на оцінювання прагматичних суджень і розуміння нелітеральної мови, дають можливість задокументувати труднощі адаптивного використання мовлення, зокрема у ситуаціях прихованого змісту, іронії чи переносного значення [9].

Висновки. Ефективне оцінювання мовленнєвого розвитку у дітей з розладами аутистичного спектра потребує переходу від аналізу формальної мовної правильності, зокрема лексичного запасу та граматичної будови мовлення, до поглибленого дослідження прагматичного аспекту комунікації. Саме прагматичний компонент визначає здатність дитини використовувати мовлення як інструмент соціальної взаємодії, ініціювати та підтримувати контакт, адекватно реагувати на комунікативні наміри співрозмовника.

Сучасні наукові підходи зазначають, що об'єктивна діагностика можлива лише за умови комплексного використання діагностичного інструментарію. Поєднання стандартизованих методик, визнаних "золотими стандартами" діагностики РАС, з інструментами оцінювання соціальної мотивації та прагматичного використання мовлення дає змогу виявити реальні комунікативні можливості дитини, які часто залишаються прихованими за формально правильно побудованими мовленнєвими структурами. Такий міждисциплінарний підхід забезпечує цілісне бачення мовленнєвого розвитку та його функціональної значущості у повсякденному спілкуванні.

Водночас у наукових публікаціях наголошено, що кінцевою метою діагностичного обстеження є не лише фіксація наявних порушень, а й виявлення збережених і потенційних ресурсів дитини. Орієнтація на соціально-практичну спрямованість діагностики створює підґрунтя для побудови ефективного інклюзивного освітнього середовища та сприяє успішній соціалізації дитини з РАС. Застосування такого підходу забезпечує об'єктивність отриманих результатів і звертає увагу на індивідуальні сенсорні, комунікативні та поведінкові особливості кожної дитини.

1. *Островська К. О., Качмарик Х. В., Дробіт Л. Р.* Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра : навч. посібник. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 124 с.

2. *Островська К. О.* Аутизм: проблеми психологічної допомоги : навч. посібник. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 110 с.

3. *Тарасун В. В., Куценко Т. О., Скрипник Т. В.* та ін. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом "Розквіт". 2013. 234 с.

4. Ткач Х. Я. Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення. На основі поведінкового підходу : практ. посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 136 с.
5. ASD Handbook: Ukrainian Translation. Oregon Health & Science University. Portland. 2024. URL: <https://www.ohsu.edu/sites/default/files/2024-02/ASD-Handbook-Ukrainian-Translation.pdf>
6. International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics (11th Revision). World Health Organization. 2020. URL: <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/en>
7. Lord C., Rutter M., DiLavore P. C., Risi S., Gotham K., Bishop S. L. Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS-2). 2012. URL: <https://autism.org/autismtreatment-evaluation-checklist>
8. Schopler E., Lansing M., Reichler R., Marcus L. Psychoeducational Profile: Third Edition (PEP-3). Texas : Pro-Ed. 2005.
9. Volden J., Phillips L. Measuring pragmatic language in speakers with autism spectrum disorders: Comparing the Children’s Communication Checklist–2 and the Test of Pragmatic Language. American Journal of Speech-Language Pathology. 2010. Vol. 19(3). P. 204–212.
10. Zeidan J., Fombonne E., Scora J. et al. Global prevalence of autism: A systematic review update. Autism Research. 2022. Vol. 15(5). P. 778–790. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9310578/>

References

1. Ostrovska, K. O., Kachmaryk, Kh. V., & Drobit, L. R. (2017). Osnovy diahnozyky ditei z rozladamy autystychnoho spektra [Fundamentals of diagnostics of children with autism spectrum disorders]. Lviv : Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
2. Ostrovska, K. O. (2006). Autyzm: problemy psykholohichnoi dopomohy [Autism: problems of psychological assistance]. Lviv : Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Tarasun, V. V., Kutsenko, T. O., Skrypnyk, T. V. et al. (2013). Kompleksna prohrama rozvytku ditei doshkilnoho viku z autyzmom “Rozkvit” [Comprehensive development program for preschool children with autism “Rozkvit”] [in Ukrainian].
4. Tkach, K. Y. (2020). Obstezhennia movlennievoho rozvytku ditei z autyzmom i tiazhkymy porushenniamy movlennia. Na osnovi povedinkovoho pidkhodu [Assessment of speech development of children with autism and severe speech disorders. Based on the behavioral approach]. Ternopil : Mandrivets [in Ukrainian].
5. Oregon Health & Science University. (2024). ASD Handbook: Ukrainian Translation. Portland. Retrieved from <https://www.ohsu.edu/sites/default/files/2024-02/ASD-Handbook-Ukrainian-Translation.pdf> [in English].

6. World Health Organization. (2020). International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics (11th Revision). Retrieved from <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/en> [in English].

7. Lord, C., Rutter, M., DiLavore, P. C., Risi, S., Gotham, K., & Bishop, S. L. (2012). Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS-2). Retrieved from <https://autism.org/autismtreatment-evaluation-checklist> [in English].

8. Schopler, E., Lansing, M., Reichler, R., & Marcus, L. (2005). Psychoeducational Profile: Third Edition (PEP-3). Texas : Pro-Ed [in English].

9. Volden, J., & Phillips, L. (2010). Measuring pragmatic language in speakers with autism spectrum disorders: Comparing the Children's Communication Checklist-2 and the Test of Pragmatic Language. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 19(3), 204–212 [in English].

10. Zeidan, J., Fombonne, E., Scora, J. et al. (2022). Global prevalence of autism: A systematic review update. *Autism Research*, 15(5), 778–790. Retrieved from <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9310578/> [in English].

Стаття: надійшла до редколегії 17.03.2026

доопрацьована 03.05.2026

прийнята до друку 29.05.2026

PECULIARITIES OF DIAGNOSING COHERENT SPEECH IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER

Radyslava Gorbil

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2481-5997>
e-mail: Radyslava.Horbil@lnu.edu.ua*

The article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of the peculiarities of diagnosing coherent speech in children with Autism Spectrum Disorder (ASD) and justifies specific, multi-dimensional approaches to assessing their communicative status. It is established that the pervasive nature of ASD leads to a deficit across the entire system of communicative activity, requiring a diagnostic shift from formal linguistic markers to the pragmatic component of speech. This component is crucial as it determines the child's ability to use language as a functional tool for social interaction and to understand the communicative intentions of others.

The study provides a detailed analysis of modern diagnostic instruments, including the international "gold standard" ADOS-2, the M-CHAT screening tool, and the PEP-3 and CARS profiles, which allow for a differentiated assessment of both the severity of autism and the level of verbal development. The author demonstrates that effective diagnostics must be multi-staged and interdisciplinary, integrating standardized scales (such as CCC-2, TOPL, and CASL) with

methods of direct observation in natural environments to minimize anxiety and capture authentic communicative behavior.

Special attention is paid to the behavioral approach (ABA) in studying functional speech, which helps identify discrepancies between formal vocabulary acquisition and its practical application in social contexts. The research emphasizes that the ultimate goal of diagnostics is not merely to document deficits but to identify the child's preserved and potential resources. This orientation is strategically vital for designing effective inclusive educational environments and ensuring successful socialization. The findings serve as a robust foundation for developing personalized correctional and developmental strategies.

Keywords: autism spectrum disorders, coherent speech, speech diagnostics, speech activity, speech and language assessment, inclusive education.